

Destine evreiești la Timișoara

O scurtă trecere în revistă

Cu toate că persoanele intervievate sunt de diferite vârste, cu parcursuri de viață individuale, fiecare având un temperament și un caracter aparte, destinele lor se întretaie și se întrețes, motivațiile, grijile și preocupările lor revelează afinități, în așa fel încât, în cele din urmă, cititorul câștigă impresia că acest amalgam de povestiri constituie un portret al comunității evreilor timișoreni.

Interviurile apar într-o ordine în aparență arbitrară, criteriul principal fiind alternarea, dar nu sistematică, a textelor ample, eseistice, cuprinzând tabloul unei epoci, cu convorbiri cu ritm săltăreț, în registrul cozeriei, care nu sunt mai puțin revelatoare. În notițele următoare am redat câteva detalii din fiecare interviu.

Tomi Laszlo deschide seria de interviuri. În relatări cuprinzătoare, el arată când și cum viața i-a fost influențată sau chiar determinată de condiția lui de evreu. Născut în 1925, el nu cunoaște practic antisemitismul până în 1934, când dușmănia față de evrei se manifestă din ce în ce mai vădit, devenind o un politică de stat în anii 1940-1944. Să fii insultat, bătut, expulzat din școală, din locurile publice numai pentru că te-ai născut evreu este de neînțeles și dureros pentru un copil. În aceste condiții, Liceul Izraelit joacă un rol esențial. În mod paradoxal, majoritatea, nu numai Tomi, își amintește de acești ani ca de ani buni și frumoși, în care, în mediul evreiesc, a reieșit tot ce e mai bun în oameni: sentimentul de solidaritate, dorința de a trăi o viață demnă în ciuda umilințelor, de a supraviețui, cultivând valori intelectuale. După război, urmează câțiva ani în care comunismul pare o opțiune valabilă, care ar garanta evreilor egalitatea în drepturi și ar pune capăt antisemitismului. Tomi își dă însă rapid seama că noul regim este o dictatură și se concentrează asupra activității profesionale. Și aici, în curând, după ce a urcat trepte în ierarhie, se izbește de politica neoficială, dar aplicată consecvent, care nu admite prezența evreilor în funcții de conducere. Fiica lui, cu toate că era printre cei mai buni studenți, nu este repartizată la un institut de cercetare. Singura cale de ieșire este emigrarea.

Annie Hammer, născută Kincs, a preferat să-și pună în scris amintirile pe care le-am completat printr-o conversație telefonică. În afara unui tablou nuanțat al vieții cotidiene din anii 1930 până în anii 70, dar și al tulburărilor epocii care au avut un impact direct asupra destinului individual, cartea îi datorează lui Annie un document prețios: harta cartierului Fabrik pe care sunt marcate atât magazinele și întreprinderile (sunt 40 de pătrățele marcând aceste prezențe), cât și casele, vilele și palatele, proprietate evreiască (38 la număr). Documentul, devenit un bun public care circulă în cercurile de istorici, este o mărturie excepțională despre contribuțiile evreilor la dezvoltarea și bunăstarea orașului.

Urmează un interviu scurt cu **Bözsi Altmann**, care în 2012 împlinise 97 de ani. Cu ochii vioi și zâmbetul larg, Bözsi povestește talmeș-balmeș despre trăiri care

au marcat-o, ca, de exemplu, valul de antisemitism din anii 1920 din Ungaria. Teama îi rămăsese adânc înrădăcinată, vocea i se sugruma când povestea cum s-au refugiat din Ungaria. Dar știe să discearnă între omul bun și cel rău. Vecina era o zgrițuroaică antisemită, dar amantul ei, unul Fănică, un om "foarte-foarte cumsecade". "Cel mai rău a fost sub comuniști", spune ea, "nu era de mâncare și te temeai și de umbra ta". Fiica ei, Evi, își amintește cu duioșie de rabi bácsi, Dr. Ernest Neumann, care o făcuse să se simtă evreică. Pentru ea, emigrarea la vârsta de 12 ani a fost traumatică. Lucruri, în aparență mărunte, au rănit-o adânc, lumea adolescenței a basculat.

Interviul cu **Arnold și Claudia (Ali și Baba) Junger** este ca o scenetă de teatru cu dialoguri între ei doi. Menționez că e prima oară în istoria orală a comunității că s-au înregistrat interviuri cu cei care emigraseră, o noutate sunt, de asemenea, interviurile cu doua persoane în același timp. Anecdotele despre copilărie, școală, anii războiului, plecarea în masă a populației evreiești în septembrie 1944, când trupele germane erau gata să intre în oraș, se succed în ritm vioi. Un moment de tristețe au amândoi când povestesc despre bunicii care au pierit în Holocaust. Bunicul lui Baba, un om religios, a coborât pentru câteva minute din trenul de vite care îl ducea la Auschwitz, ca să-și facă rugăciunea. "Nu i-a folosit nimic", spune cu amărăciune Baba. Ali are lacrimi în ochi, când îmi arată poeziile pe care colegii lui le-au scris de rămas bun, înainte ca să emigreze în Israel. Terminăm interviul cu un banc spus de amândoi, fiecare întrerupând pe celălalt pentru a completa, corecta...

E interesant cum mentalitatea solară a celor doi se perpetuează în fiica lor, **Erica Cohen**, născută Junger. Plină de energie și inițiativă, Erica și-a croit drumul singură, crescând patru fete și reușind, ca medic, să ajungă într-o poziție de conducere. În timpul studenției, petrecuse mult timp la Comunitate, frecventând cursuri de ebraică, lecții de cor - ani fericiți, în care nici prin gând nu-i trecea că cineva ar fi putut să fie antisemit. Buna voie și căldura emanau și din persoana rabinului Neumann.

Zsuzsi și Robi Stahl, Israel. Copiii percepeau copiii situațiile primejdioase cu totul altfel decât adulții. În timpul bombardamentelor, Zsuzsi, o fetiță de 4-5 ani, era în adăpost și râdea când apărea doamna Marschal cu un lighean pe cap, crezându-se protejată împotriva bombelor. Altă dată, tatăl ei a trebuit să iasă cu ea din adăpost, pentru că ei îi trebuia să facă pipi. Așa au văzut că clădirea prinsese foc și au putut să avertizeze oamenii să părăsească adăpostul. Copiii nu erau conștienți de pericol, totul era o joacă. Robi se ascundea sub un copac când cădeau bombe și nu știa de frică.

Peter Freund a trăit evenimentele din 1956, când avuse loc revoluția din Ungaria și au urmat mișcări de protest la Timișoara, tot ca o aventură. Era student, prins de valul de demonstranți, dar primejdia nu i se părea reală, dimpotrivă, el era, mai degrabă, într-o stare de excitație, de exaltare. Viața mondenă a mării burghezii evreiești înainte de război este descrisă cu amănunte picante.

Va urma.

Cartea se poate cumpara sau comanda la sediul Comunitatii Timisoara:
cetim@rdstm.ro ; tel: +40.256.201684 sau la Libraria Esotera Timisoara:
librariaesotera@yahoo.com ; tel: +40.256.431340